

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQATNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nabiyeva Gulshan Sherali qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 141-guruh

Annotatsiya

Diqqat inson psixikasining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u bilish jarayonlarining samarali kechishini ta'minlaydi. Psixologik nuqtai nazardan diqqat — bu shaxsning ongini muayyan ob'ektga yo'naltirish va unda jamlash jarayonidir. Ya'ni inson bir vaqtning o'zida juda ko'p ta'sirlarni qabul qilishi mumkin, biroq diqqat aynan muhim bo'lgan axborotni ajratib olish, unga e'tibor qaratish va uni chuqurroq idrok etishga xizmat qiladi.

Diqqat mustaqil psixik jarayon sifatida emas, balki boshqa bilish jarayonlari — idrok, xotira, tafakkur, tasavvur bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Masalan, bola rasmni ko'rayotganda uni diqqat bilan kuzatmasa, uning mazmunini to'liq idrok eta olmaydi; eshitilgan gapga e'tibor bermasa, uni eslab qolish qiyinlashadi. Demak, diqqat bilish faoliyatining asosiy sharti hisoblanadi.

Psixologiya fanida diqqatning bir nechta asosiy turlari ajratiladi: ixtiyorsiz diqqat, ixtiyoriy diqqat va ixtiyoriydan keyingi diqqat. Ixtiyorsiz diqqat tashqi ta'sirlar — yorqin ranglar, baland tovushlar, noodatiy harakatlar ta'sirida yuzaga keladi. Bu turdagi diqqat bolalarda, ayniqsa maktabgacha yosh davrida yetakchi hisoblanadi. Chunki ular ko'proq qiziqarli va yangi narsalarga e'tibor qaratadilar.

Ixtiyoriy diqqat esa insonning ongli ravishda o'z e'tiborini ma'lum bir faoliyatga qaratishi bilan bog'liq. Bu turdagi diqqat irodaviy kuchni talab qiladi. Masalan, bola berilgan topshiriqni bajarish uchun diqqatini jamlaydi, hatto u topshiriq qiziqarli bo'lmasa ham. Ixtiyoriydan keyingi diqqat esa dastlab ixtiyoriy ravishda boshlangan faoliyat keyinchalik qiziqarli bo'lib, diqqatning tabiiy ravishda davom etishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha yosh davri bolaning psixik rivojlanishida muhim bosqichlardan biri bo'lib, aynan shu davrda diqqatning asosiy xususiyatlari shakllanadi va rivojlanadi. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda bolaning diqqat faoliyati sifat jihatidan sezilarli darajada o'zgaradi: ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi, keyinchalik esa ixtiyoriy diqqat asta-sekin shakllanib boradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanishi ularning umumiy psixik taraqqiyoti, faoliyati, nutqi va ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu yoshda bola tashqi muhitdagi voqea-hodisalarni faol o'rganadi, yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi, bu esa diqqatning rivojlanishiga tabiiy sharoit yaratadi.

3–4 yoshdagi bolalarda diqqat xususiyatlari

Kichik maktabgacha yosh davrida (3–4 yosh) bolalarda diqqat asosan ixtiyorsiz xarakterga ega bo'ladi. Ya'ni bola o'zini qiziqtirgan, yorqin, tovushli, harakatli ob'ektlarga e'tibor qaratadi. Bu yoshdagi bolalarda diqqat quyidagi xususiyatlarga ega:

- diqqatning barqarorligi past (3–5 daqiqa atrofida);
- tez chalg'uvchanlik;
- bir vaqtning o'zida kam sonli ob'ektga e'tibor qaratish;
- yangi va noodatiy narsalarga kuchli qiziqish.

Masalan, bola yangi o'yinchoqni ko'rsa, darhol unga e'tibor qaratadi, lekin tez orada boshqa narsaga chalg'ib ketadi. Shu sababli bu yoshdagi bolalar bilan mashg'ulotlar qisqa, qiziqarli va ko'rgazmali bo'lishi lozim.

4–5 yoshdagi bolalarda diqqat rivojlanishi

O'rta maktabgacha yosh davrida (4–5 yosh) bolalarda diqqat asta-sekin rivojlanib boradi. Bu davrda:

- diqqatning barqarorligi ortadi (5–10 daqiqa);
- ixtiyoriy diqqatning boshlang'ich shakllari paydo bo'ladi;
- bola topshiriqni tushunib, unga ma'lum vaqt davomida e'tibor qaratishga harakat qiladi;
- diqqatni boshqarish qobiliyati rivojlana boshlaydi.

Bu yoshda bolalar tarbiyachining ko'rsatmalariga amal qilishga, qoidalarga rioya qilishga harakat qiladilar. O'yin faoliyati ham murakkablashib boradi, bu esa diqqatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5–6 yoshdagi bolalarda diqqat xususiyatlari

Katta maktabgacha yosh davrida (5–6 yosh) diqqat yanada rivojlangan bo'ladi:

- diqqatning barqarorligi oshadi (10–15 daqiqa);
- ixtiyoriy diqqat shakllana boshlaydi;
- bola o'z e'tiborini maqsadli ravishda boshqara oladi;
- diqqatning taqsimlanishi va ko'chuvchanligi rivojlanadi.

Bu davrda bolalar murakkabroq topshiriqlarni bajarishga qodir bo'ladilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning shakllanishi va rivojlanishi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, bu jarayon murakkab va ko'p qirrali xarakterga ega. Diqqatning rivojlanishi faqat bolaning ichki psixik xususiyatlari bilan emas, balki tashqi muhit, tarbiya, faoliyat va ijtimoiy sharoitlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu sababli diqqatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni kompleks tarzda o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Biologik va psixofiziologik omillar

Bolalarda diqqat rivojlanishining asosiy omillaridan biri — bu ularning biologik va fiziologik holatidir. Asab tizimining rivojlanish darajasi, miya faoliyati, umumiy sog'liq holati diqqatning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Agar bola sog'lom, faol va energiyaga boy bo'lsa, uning diqqatni jamlash qobiliyati ham yuqori bo'ladi. Aksincha, tez charchaydigan, uyqusi yetarli bo'lmagan yoki sog'lig'ida muammo bo'lgan bolalarda diqqat susaygan bo'ladi.

Shuningdek, temperament xususiyatlari ham diqqat rivojiga ta'sir qiladi:

- sangvinik bolalar faol va diqqatni tez jamlaydi;
- xolerik bolalar tez, lekin beqaror diqqatga ega;
- flegmatik bolalarda diqqat barqaror, ammo sust;
- melanxolik bolalarda diqqat sezgir, lekin tez charchaydi.

Shu sababli tarbiyachi har bir bolaning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

Oila muhiti va tarbiya omili

Oila — bola rivojlanishidagi eng muhim muhit hisoblanadi. Bolaning diqqatini shakllantirishda ota-onaning roli juda katta. Agar oilada bola bilan muntazam shug'ullanish, kitob o'qish, rivojlantiruvchi o'yinlar o'tkazish yo'lga qo'yilgan bo'lsa, bu uning diqqatini rivojlantirishga ijobiy ta'sir qiladi.

Aksincha, bola e'tibordan chetda qolsa, uning faoliyati nazoratsiz bo'lsa yoki faqat passiv mashg'ulotlar (telefon, televizor) bilan shug'ullansa, diqqat rivoji sustlashadi.

Ota-onaning bolaga nisbatan munosabati ham muhim:

- qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish diqqatni mustahkamlaydi;
- tanbeh va bosim diqqatni susaytiradi;

- ortiqcha erkalash esa diqqatning boshqarilmasligiga olib kelishi mumkin.

Demak, sog'lom va rivojlantiruvchi oilaviy muhit diqqat rivojining muhim shartidir.

Ta'lim-tarbiya jarayoni va pedagogik omillar

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik faoliyat diqqatni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarbiyachining kasbiy mahorati, darsni tashkil etish uslubi, qo'llanilayotgan metod va vositalar bolalarda diqqat shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Quyidagi pedagogik omillar muhim hisoblanadi:

- mashg'ulotlarning qiziqarli va interfaol tashkil etilishi;
- didaktik o'yinlardan foydalanish;
- ko'rgazmali vositalarning to'g'ri tanlanishi;
- topshiriqlarning yoshga mosligi;
- faoliyat turlarining almashib turishi.

Agar mashg'ulot bir xil, zerikarli yoki murakkab bo'lsa, bolalar tez chalg'iydi. Shu sababli pedagog diqqatni jalb qilish va ushlab turish usullarini yaxshi bilishi zarur.

Xulosa

qilib aytganda, maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar diqqatini shakllantirish murakkab, ko'p qirrali va uzluksiz pedagogik jarayon bo'lib, u tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish orqali bolalarda barqaror, ixtiyoriy va boshqariladigan diqqatni rivojlantirish mumkin. Bu esa ularning intellektual salohiyatini oshirishga, mustaqil fikrlashini rivojlantirishga va maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, mazkur bitiruv malakaviy ishida ilgari surilgan nazariy va amaliy tavsiyalar maktabgacha ta'lim tizimida bolalar diqqatini rivojlantirish jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi hamda pedagoglar uchun muhim metodik qo'llanma sifatida foydalanilishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tizimida bolalar diqqatini shakllantirish masalasi bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki aynan maktabgacha yosh davrida bolaning psixik jarayonlari, jumladan diqqat, xotira va tafakkur intensiv rivojlanadi. Ushbu davrda diqqatni to'g'ri va maqsadga muvofiq rivojlantirish bolaning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. *Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi*. – Toshkent, 2019.
5. Vygotskiy L.S. *Psixologiya rivojlanishining nazariy asoslari*. – Moskva: Pedagogika, 1991.